

עניין הקצבים מחללי שבתות וימים טובים בפרהסיא – דף למנחה

הקדמה כללית: יהודי אלג'יריה בראשית המאה ה-19

הרב יוסף משאש הגיע לשמש כרבה של תלימסאן שבאלג'יריה בשנת 1924. בשנה זו כבר היתה אלג'יריה תחת כיבוש צרפתי קרוב למאה שנה (הצרפתים כבשו את אלג'יריה ב-1830). מתשובות שונות של חכמי אלג'יר עולה כי האוכלוסייה באלג'יר היתה בשלבי חילון מתקדמים: רבים לא שמרו את השבת. תופעת ההתבוללות היתה רחבה. את השפה העברית היא שפת התפילה מעטים הכירו ועוד.

עם הגיעו לאלג'יר עמד הרב יוסף בפני דילמות לא פשוטות. אמנם באופן יסודי הדילמות היו משני סוגים: הסוג הראשון – הדילמה החינוכית – היא כיצד להשפיע ולקרב את הציבור שהולך ומתרחק?

הסוג השני – הדילמה הדתית-הלכתית – היא כיצד להגדיר את מעמדו החדש של היהודי האלג'ירי המצוי, וכיצד, בהתאם לזאת, להתייחס לבעיות ההלכתיות שהוא יוצר. אם לתת דוגמא מעט קיצונית: יהודי שנישא לנוצריי ה בנישואים אזרחיים, ועתה הוא בא עם אשתו על-מנת שתתגייר – האם לקבלה לגיור או אולי לומר: אתה בחרת להתבולל, מעתה אין אנחנו (הרבנים, המנהיגים) אחראים לך?

מי היה הרב יוסף משאש?

הרב יוסף משאש נולד במכנאס שבמרקו ב-1892 לאביו ר' חיים החסיד, שעל ברכיו חונכו רבים מרבני מכנאס שהיו בני גילו של ר' יוסף. כאמור, בשנת 1924 נקרא הרב יוסף לשמש כרבה של תלימסאן שבאלג'יריה, ושהה שם עד שקיבל הצעה לחזור למכנאס בשנת 1939 ולשמש בבית הדין לענייני השררה (משרה שרק נכבדים זכו לה). ב-1964 הוא עולה לישראל, ומשמש כרבה הראשי הספרדי של חיפה והקריות עד ליום מותו ב-1974.

חיבר כמה עשרות ספרים. ביניהם חיבורים הלכתיים (שו"ת מים חיים ב' חלקים; זבח תודה על הל' שחיטה ועוד), ענייני מנהג ופיוט (נר מצוה ועוד), פירושים לפרקי אבות (נחלת אבות ח' חלקים). וכן השאיר אחריו קרוב ל-2000 מכתבים בתחומים שונים (אוצר המכתבים ג' חלקים) ועוד.

אין ספק שהיה דמות יוצאת דופן, שראתה נכוחה את המציאות, את השינויים שעברו על יהדות צפון-אפריקה, והגיב אליהם בדרך אופינית לו. חבל על דאבדין.

מבוא למקרה הקצבים

בנידון שלפנינו עומד הרב משאש בפני דילמה, שהיא כמעט פרדוקס: מצד אחד, הקצבים, אותם אנשים שאחראים למעשה על כשרות הבשר בקהילה, אינם שומרים תורה ומצוות עד כדי כך שהם מחללים שבת בפומבי (מחזה שכיח באותה תקופה). מהצד השני, אמנם הם מחללי שבת, אבל הם קנאים גדולים למקצוע שלהם, וניתן אף לומר שהם מקפידים בכל הנוגע לכשרות הבשר (כך עולה מתוך התשובה).

האם ניתן לסמוך ולהאמין לאדם שאינו שומר תורה ומצוות בכל הנוגע לכשרות הבשר? האם אין לחשוש שמי שמזלזל באיסורי שבת החמורים (שעונשם מוות או כרת) – מזלזל גם באיסורי כשרות הקלים יותר (שעונשם מלקות)? זו, ללא ספק, דילמה מרתקת. וניתן לומר שהתנהלותו של הרב משאש במקרה הזה היא ייחודת מאוד.

מבנה התשובה והסברים

התשובה, מחולקת לשלושה חלקים עיקריים:

- (א) סיפור הבעיה וניסיונותיו של הרב משאש לפתור אותה בדרך של הידברות.
- (ב) לאחר כישלונו הוא פונה להסביר מדוע, למרות שהקצבים מחללי שבת, בשרם כשר. וכאן הוא נותן את הסברו הראשון והעיקרי.
- (ג) הצגת חמישה טעמים נוספים לחיזוק היתרו.

בחלק הראשון ניכרים מאמציו של הרב משאש להימנע מ"מסלול של התנגשות" עם מנהיגי הקהילה ועם הקצבים. הוא מנסה לשדל אותם בדרכים מדרכים שונות לסגור את החנויות בשבת, תוך שהוא "רוקם" עסקאות בין הקצבים, כשהוא מנסה להפעיל את כובד משקלו. אילו אכן היה ההסכם עולה יפה לא היה צורך בכל התשובה כולה. אולם משעה שהדברים אינם עולים יפה, ניכר, בתוך הקהילה פנימה, **פילוג**. רוב הציבור, שאינו יכול שלא לקנות בשר מהקצבים (הן מטעמי נוחות, הן מטעמים כספיים והן משום שאינו רואה את חומרת האיסור כגדולה) ממשיך וקונה, אמנם בתחושה של "אנחנו לא מספיק בסדר", "דרכנו אינה דתית מספיק", וכיו"ב. מיעוטו, החרד למצוות, נמנע מאכילת בשר הקצבים, וגם, כנראה, מטיפים מוסר לאחרים, ובלשונו של הרב משאש "מטילים מום בקדשים". הרב משאש אינו מוכן להצטרף למחנה החרד, והוא רואה בכך הוצאת לעז ושם גנאי לציבור כולו. משום כך הוא נחלץ להכשיר את הבשר בהיתר יוצא דופן.

החלק השני. בחלק זה הרב מביא את טעמו הראשון. טעמו זה מתבסס על דיון בשאלה 'מהו מחלל שבת בפרהסיא שנחשב מומר לכל התורה כולה?'. וכאן מביא הרב משאש את הדעה המקלה ביותר, שמקורה בספר העיטור, ואשר טוען שמחלל שבת בפרהסיא הוא רק מי שמחלל שבת באיסורי תורה שיש בהם עונש מיתת בי"ד. בכך, למעשה, מצא הרב "פתח" לומר שהקצבים – אף שהם מחללי שבת בפרהסיא – אינם מוגדרים כמומרים, משום שמלאכתם אין בה איסורי תורה שעונשם מוות. הרב משאש גם מסביר שמטרתו בהיתר יוצא דופן זה היא לאפשר לציבור כולו להמשיך ולחיות כחלק מהקהילה היהודית, ובתחושה של שייכות לדת וללאום.

בחלק השלישי הרב ניגש לתת נימוקים נוספים פחות "פורמאליים". ועיקר טענתו היא שהקצבים, אף שהם מחללי שבת, מאוד חוששים לשקר בנוגע לכשרות הבשר, משום ש:

- (א) הציבור קנאי לנושא הכשרות, ולכן הקצבים חוששים לשקר. קצב שנתפס משקר נענש ע"י הציבור בעונשים קשים, עד כדי איבוד משרתו.
- (ב) הם מאוד מקפידים על כשרות הבשר. כשרות הפכה למצוה שחמורה בעיניהם יותר מחילול שבת!!!
- (ג) בחנות תמיד נמצאים כמה אנשים יחדיו, ולכן הקצב חושש שמא יתפסוהו משקר.
- (ד) בין קוני הבשר מצויים גם הערבים. משום כך אין שום סיבה, שהקצבים ימכרו ליהודים בשר טרף, כשאפשר למוכרו לערבים.
- (ה) הקצבים שומרים זה על זה, מחמת קינאתם ההדדית, ולכן, הם חוששים לשקר, שמא חברים יתפוס אותם, ויביא את דיבתם רעה לידיעת הציבור.

סיכום

נראה שמתשובה זו ניתן ללמוד כמה עקרונות חשובים:

1. מטרת העל של הרב היא לשמור על אחדות הקהילה.
2. טרם ניגש הרב ל"עימות" מן הראוי שישתמש בדרכי שכנוע ובדרך טובה. בכך הוא מקיים גם "מצות הוכח תוכיח" וגם "ואהבת לרעך כמוך".
3. אין לרב להיגרר אחר מגמות של הקצנה דתית, אם אלה מוציאות לעז על ציבור גדול, ובודאי כאשר הדברים מביאים לפילוג בקהילה.
4. על הרב, כפוסק הלכה, להתבונן ב"טעמי ההלכה". ואם מבחינה פורמאלית הדין הוא להחמיר, אך מבחינת הטעם וההיגיון הטעם הוא להקל, מן הראוי ללכת אחרי טעם ההלכה, וזאת כדי לשמור על זיקת הציבור למצוות.

מייים חיים לרב יוסף משאש – עניין הקצבים מחללי שבתות וי"ט בפרהסיא סימן קמ"ג

שאלה:

קמג. פה עיר ואם בישראל תלמסאן יגן עליה אלוהים, כל הקצבים מחללי שבתות בפרהסיא באיסורים דאורייתא (מהתורה), ומיום בואי לשרת בקודש באדר התרפ"ד ליצירה, התחלתי בפה רך לדבר אל ראשי העיר להיות לי לעזר לתקן את המעוות, ולית דמשגח (ואין מי שישים לב). ושוב חזרתי בפרך בכמה מריבות ושאוונות, ולא עלה בידי כלום, מרפיון ידי הראשים בדת, שיראים לומר טול קיסם וכו', פן יאמרו להם טולו קורות כקורות הבד.

ובכן הייתי מחזור על פתחי הקצבים בלילה, ומטיף להם דברי מוסר במתק שפתים, ובהפצרות רבות עם נשיקת ראש, ואחר עמל רב שאי אפשר לתארו, עלה בידי לנטותם הדרך דרך הטובה להביא חנויותיהם על מסגר בשבתות ובמועדים, בתנאי ועל מנת שלא יפתח שום אחד מהם את אוצרו בשבת, מפחדם, שאם יפתח האחד, ימשוך אליו כל הקונים מהערלים מיודעיהם, ולא נשאר בידי להטות לטוב רק קצב אחד, אשר הוא יודע כי קשה להתרכך, ובכן אזרתי כגבר חלצי והכנתי בחוץ מלאכתי, דברים הראויים למהות האיש ותכונתו. גם עוד שמעתי, כי יש לו אחד אהוב דבק מאח, לא יסור מדבריו ימין ושמאל, והלכתי אצלו והפצרתי בו עד בוש לבוא עמי לעזרה, ואז הלכנו שנינו אל ביתו בלילה אחר תפילת ערבית, ואחר כמה תוכחות מוסר וספורים ומשלים ומליצות שאי אפשר לספר ותאר ולבאר, הבטיחנו הבטחה גמורה בכמה שבועות בה' ובתורתו, ובצדיקו וחסידיו, ובחיינו ובחיי בניו ואשתו וכל קרוביו, שגם הוא לא יפרוש מן הכלל, ויביא חנותו על מסגר ביום השבת, ואל אלוהים הוא יודע עד כמה גדלה שמחתי באותה הלילה.

ואך כי הן בעוון הקליפה גברה התגברות נוראה שאין למעלה הימנה, וגבר עליו יצרו הרע ונחם על הבטחתו, ועבר כל שבועותיו, ובבוקר השכם אחר תפילת השחר, שלח אלי לאמור, כי לא אסמוך על מה שהבטיחני בלילה וכשומעי אחזתני פלצות, וקמתי חיש מהר, והבאתי עמי את אהובו שהיה איתנו בלילה, והלכנו אצלו ודיברנו עוד עמו דברים טובים המרככים כל בעל רגש דתי ולאומי, והוא הכביד לבו והקשה ערפו ולא אבה לשמוע כלל, ושאר הקצבים גם הם כשומעם הסכימו עליהם לעשות כמעשהו, ולא הועילו בהם לא הפצרות ולא מריבות ולא שום דבר כלל.

ובכן חזרתי עוד על הקונסיטואר (ועד הקהילה), והפצתי בהם כמה הפצרות לקום ולהתעודד בדבר גדול כזה, לעכב על ידם מלשחוט להם בהכשר, ואחר כמה כרכורי דברים, היתה תשובתם, שאם יעכבו עליהם הם יעשו את שלהם, לשחוט לעצמם נבלות, ומפני שהדור פרוץ פרץ רחב יותר מדאי, הרבה מהקהל יאכלו נבלות כאשר לא תמצא ידם ממי לקחת בשר כשר, או יביאו שוחט דלא מעלי ממקום אחר, ובין כך ובין כך עזר הבשר הקבוע לעניי העיר ירד לשחת, וכאשר השבתים, שהם יעשו חנות או שניים מוכרי בשר כשר מנכסי העניים או מנכסיהם השיבו כי זה דבר נמנע אצלם מטעמים שאין בהם ממש... ולא מצאו מענה, רק התחילו לדחות אותי מיום ליום ומחודש לחודש ומזמן לזמן, עד עצם היום הזה ומחר בכלל, ולא עשו ידיהם תושיי ה ואני בפה מלא אמרתי פעמים הרבה בפני כולם ובפני קצתם, כי אנוכי וביתי נקיים והקולר תלוי על צוואר מי שיש בידו יכולת... ועם כל זה סבלתי הכל לקיים מה שאמר הנביא, ואתה כי הזהרת וכו', ואתה את נפשך הצלת:

*****

- מדוע חשוב לרב למנוע, דווקא, מהקצבים לחלל שבת בפרהסיא?
- מדוע הרב מעוניין "לעכב על ידם מלשחוט להם בהכשר"?
- אילו אתם הרב, מהי הבעיה ההלכתית איתה תתמודדו? מהם הערכים עליהם תגנו?
- מה הצעד הבא שעל הרב לעשות?

*****

המשך השאלה:

*****

והנה עתה באתי להגיד כי ישר מה שעלה במצודתי, בעזר אלוהי ישועתי, בצד היתר אכילת בשר שאוכלים מיד האנשים האלה, כי שמעתי דיבת רבים מגור מסביב המתקדשים והמטהרים וחכמים בעיניהם, לא ידעו ולא יבינו, רק בשוט לשון מטילים מום בקדשים לומר, שכל בני העיר ספו לגרמייהו (מאכילים לעצמם) ולכל הסמוכין על שולחנם, רק בשר אסור, ולא כן אנוכי עמדי, ולבבי לא כן יחשוב, דלא ניחא למרייהו דאמרת עלייהו הכי (לא טוב לומר עליהם כך), רק ההיתר ברור מכמה טעמי שפירי (סיבות טובות), כאשר עיני הקורא תחזינה משרים:

*****

- הנה הרב מתיר, מדוע ה"חכמים בעיניהם" אוסרים?
- מדוע הרב נחלץ להתיר בשר קצבים מחללי השבת בפרהסיא?

*****

תשובה - התמודדות עם הבעיה ההלכתית:

*****

הנה ידוע מה שאמר מרן מלכא ז"ל ביורה דעה סימן קיט סעיף ז, שהמחלל שבת בפרהסיא אינו נאמן בשאר איסורין. והוא מוסכם לכל הפוסקים. וכתב התשב"ץ דלא שייך מחלל שבת בפרהסיא אלא בעבודת קרקע דווקא. רצה לומר בדבר שחייב עליו מיתת בית דין, אבל בדבר שאין חייב עליו מיתת בית דין, אף שאיסורו מן התורה, אין לו דין מחלל שבת בפרהסיא, להיות מומר לכל התורה כולה. והדעת נוטה להקל כדעת התשב"ץ הנ"ל.

ומה גם בזמן הזה שהדור פרוץ ואי אפשר להעמיד משפטי הדת על תילם. ואם באנו להחמיר ולחשוב מחלל שבת בפרהסיא אפילו באיסור דאורייתא (תורה) שאין בו מיתת בית דין – אם כן נמצא כמה וכמה מומרים בדור היתום הזה, ולא שבקת חיי (ולא הותרת חיים).

...ואם כן נחזי אנן (נסתכל אנחנו) בכל המלאכות דעבדי הני קצבי (שעושים אלה הקצבים) בשבת, אם חייבים עליהם מיתת בית דין, או לאו... והנה המלאכות שעושים הקצבים - שוחטים ומפשיטים העור על ידי פועלים גויים וכו' – אין באף אחת מאלו המלאכות איסור תורה שיש עמו מיתת בית דין.

*****

- מדוע הדעת נוטה להקל? מדוע אין הרב בא להחמיר?
- האם על בסיס היתר זה, נאמין שבשר הקצבים כשר?

*****

תשובה - הבעיה ההלכתית מול המציאות

*****

וחוץ מזה יש עוד צדדים אחרים במה להאמינם. והם:

ראשונה, כי הן בעוון חילול שבת בפרהסיא נעשה פה בכמה מערי אלג'יר כהיתר לכמה וכמה אנשים, ואין יכולת ביד שום אדם למחות, מרוב החופשיות שנתנה המלכות ביד כל אחד, לעשות הישר בעיניו בענייני הדת. ורק דבר אחד נשאר לפליטה שניתן למחות בו, והוא קצב שיצאה מתחת ידו טריפה, שמרעישים עליו העולם בחרפות וגידופים, ושופכים עליו בוז וקלון, ויורדים עמו לחייו, שמסלקים אותו ממלאכתו ואפילו אם הקהל צריכים לו, מחזירין אותו ומעמידין עליו שומר ישראל כשר, דזה קלון גדול שאין למעלה הימנו, לאחשוביה (שיחשיבו אותו) כגוי לעיני כל הקהל. ואחר שנים שלושה חודשים כשרוצים להשיבו על כנו, אחר כמה וכמה הפצרות מכל קרוביו ואוהביו, ואחר כמה ערבים שלא ישוב עוד לכסלה. ולוקחים ממנו קנס פי אשר תשיג ידו, ומשביעין אותו בספר תורה לפני ראשי העיר וחכמיה בכמה איומים וכמה התראות, ואז מחזירין אותו למלאכתו כבראשונה. ועם כל זה אינו יוצא ידי חובתו עם הבריות, כי בכל ריב שיהיה לו עם רעהו ישבע חרפה כי מכר טריפה בישראל. כי דבר זה נחשב בעיני כל הקהל לעוון ופשע שאין למעלה הימנו. והעושה זאת חרפתו לא תמחה. ואם כן נוכל לומר שאף המחלל שבת בפרהסיא, נאמן בדבר זה, כי מפחד לעשות המעשה הרע הזה. להפסיק פרנסתו ולהיות לחרפה בפי כל.

*****

- מדוע הרב מאמין לקצבים שהבשר כשר, למרות שהם מחללי שבת בפרהסיא?
- איך הרב מכיר ב"עולם הפוך" בו איסורי שבת החמורים (שעונשם מוות או כרת), נחשבים קלים מאיסורי הכשרות הקלים יותר (שעונשם מלקות)?

*****

תשובה - הבעיה ההלכתית מול המציאות

ועוד שנית. כי פה העירה, עיננו הרואות באלו הקצבים, כי פעמים הרבה הביאו מבית המטבחיים לחנות בשר שנבדק והוכשר, ובהיותם בחנות בינם לבין עצמם, מצאו מחטים ומסמרים תחובים באברים הפנימיים, והקצבים מאליהם הביאו אותם לפנינו לבדוקם, ופעמים הכשרנו ופעמים הטרפנו. וכן פעם אחת קרה מקרה שמרוב בהמות גסות ודקות שנשחטו, יצאה שגגה מתחת יד הבודק שהכשיר כבש אחד, וחמתו בחותם כשר, והייתה בו סירכא (שריטה, פצע) גדולה וחזקה במקום המטריף, ולא הרגיש בה מרוב בהלה. ואחר שהובאו הכבשים לחנות בהיות הקצב לבדו, מצא את הסירכא, והודיענו והטרפנו, והוא הוא שהרעיש על הבודק יותר מאיתנו. ועוד אירע שמכרו בשגגה כבד של טריפה בחזקת היתר ותכף נודע להם, והלכו במרוצה לבית הקונה והודיעוהו והחליפוהו. ועוד עובדות הרבה כאלה.

מכל זה מוכח שדבר זה חמור בעיניהם מאד, ונזהרים בו יותר מכל המצוות. וכן הם אומרים בפה מלא, כי רשאים הם לחבול בעצמם בדברים שבינם לבין המקום, אבל לחבול באחרים להאכילם דבר אסור, מעולם לא עלה ולא יעלה על דעתם חלילה.

ואל השלושה בא. שנוכל לחלק ולומר שלא אמרו חז"ל שהמחלל שבת בפרהסיא, אינו נאמן בשאר איסורים, אלא אם הוא לבדו מוכר בחנות, אבל אם היו שנים או שלושה ויותר, כולם מוכרים בחנות אחת, כנדון אלו הקצבים אף שכולם מחללי שבת בפרהסיא, נוכל לומר דנאמנים, דמירתתי (שמפחדים) זה מזה. ואף דלענין עדות, אפילו אלף עדים פסולים, כאין ותוהו נחשבו, מכל מקום הכא שאני (כאן שונה), שכל אחד ירא וחרד להרע חזקת החנות, ולמיפסק חיותיה וחיות חבריו (להפסיק פרנסתו ופרנסת חבריו), ולהיות כולם חרפה בפי כל הקהל. ולכן כל אחד נזהר ומזהיר את חבריו, שלא לעשות הדבר הרע הזה.

ועל ארבעה אשיבנו. כי פה כל הקצבים הם מוכרים גם לערלים ולישמעאלים. ורוב הבהמות הנשחטים נמצאים כשרים, זולת שתיים או שלוש נמצאים טריפה בשבוע, אשר לא יספיקו אפילו לחלק מאלף מהערלים ומהישמעאלים הקונים. ואם כן איך יעלה על הדעת לומר שימכרו מהם לישראל, דודאי לא יאכילו איסור לישראל והיתר לערלים. רק ההיתר מצטרף עם ההיתר והאיסור מצטרף לאיסור.

ונתתם חמישית. כי פה יש שנאה מסותרת בין הקצבים. ותמיד הם משגיחים זה על זה. וכל מגמתם לתפוש אחד את חבריו, להפסיק פרנסתו, ולפגוע בחזקת כשרותו, למשוך אליו כל הקונים. ולכן כל אחד ואחד נזהר ביותר פן ילכד במצודה הרעה וישמחו לו חבריו.

הרי לך יידי קורא חביב כמה צדדים ברורים, להאמין אלו הקצבים על הבשר היוצא מתחת ידם, ואפילו צד אחד יספיק להתיר, וכל שכן כולם ביחד. ואם כן בפה מלא נאמר שכל הקונה מהם בשר, סמוך לבו לא יירא, רק שיאכל וישמח בנפש טהורה.

ועם כל זה ידי לא רפתה מהם, רק מעת לעת אני מעורר את הקהל לעמד עמי בדבר מצוה כזה, אולי נצליח להטותם הדרך, לעשות הישר בעיני אלוקים ואדם.

*****

- מה מוסיף כל נימוק למהימנות הקצבים? מדוע אפשר לסמוך עליהם?
- איך הרב התיר את מה שלכאורה נראה אסור? מה הרב לוקח בחשבון בפסיקתו?
- איך הרב ניגש לשאלה? על איזה ערכים הרב מגן? מה כל-כך חשוב בהם?

*****

הנימוקים הנוספים - מקורות רקע:

מי שהוא מפורסם באחד מעבירות שבתורה, **חויץ מעבודת כוכבים וחלול שבת בפרהסיא**, או שאינו מאמין בדברי רבותינו ז"ל, נאמן בשאר איסורים.

שולחן ערוך יורה דעה סימן קיט סעיף ז

ודין מחלל שבת בפרהסיא אינו אלא בעבודת קרקע. וקידושיו גירושין וגירושיו גירושין.
ספר העיטור אות ק' - קידושין דף עה עמוד א

אבל שיהיה מומר לכל התורה - אינו עד שיחלל באיסור דאורייתא. ועיין שם עוד שגם אם עבר על לאוין דשבת ועבודה זרה אינו מומר לכל התורה עד שיעבור על מיתות בית-דין.

פתחי תשובה יורה דעה סימן ב ס"ק ח (בשם משנת חכמים)

עיטור סופרים (העיטור)

מחבר ספר העיטור, ר' יצחק ב"ר אבא מארי ממרסיליה שבפרובנס (היום מרסיי שבדרום צרפת) חי במאה הי"ב. ספרו מכיל פסקים בנושאים שונים, ומובא פעמים רבות מאוד אצל הראשונים; למשל בטור או"ח הוא מוזכר עשרות פעמים, בעיקר בהלכות פסח. הספר כפי שהוא לפנינו מסודר בצורה מיוחדת, מסובכת וקשה לשימוש, בשני חלקים: החלק הראשון עוסק בהלכות שטרות, והוא מחולק לתריסר נושאים על-פי ראשי התיבות תשק"ף בגז"ע חכמ"ה, לחלק מהאותיות מספר פרקים; לפניהם נמצאים 'עשרה מאמרות' בנושאים שונים הקשורים גם הם לדיני שטרות. בחלק השני כמה שערים, שכמה מהם מחולקים שוב לחלקים.

פתחי תשובה

ר' אברהם צבי הירש אייזנשטט נולד בשנת תקע"ג [1813] ונפטר בשנת תרכ"ח [1868]. כיהן ברב בכמה קהילות בליטא. חיבורו העיקרי הוא ספר 'פתחי תשובה' על כל שו"ע (להוציא חלק או"ח, שעליו כבר חובר בידי ר' חיים מרדכי מרגליות מדובנא הספר 'שערי תשובה', שהיה לו לדוגמא), שבו לקט תמציתי של דברי הפוסקים במאות ספרי פסק וספרי שו"ת לפי סדר סעיפי השו"ע. ספר 'פתחי תשובה' נדפס לראשונה בחיי המחבר בוויילנא שנת תקצ"ו [1836], ועם תיקונים והוספות מאת המחבר בז'יטומיר תרי"ב [1852]. הספר נדפס מאז ברוב המהדורות של השו"ע, והפך לאחד המקורות העיקריים לפסיקת ההלכה. חיבר גם את הפירוש 'נחלת צבי', הערות להלכה על שו"ע.